

Мірошниченко С.С.
Прокурор Чернігівської області, кандидат юридичних наук

УДОСКОНАЛЕННЯ ДОСУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЯК ФАКТОР ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ ПРОТИ ПРАВОСУДДЯ

Правопорушення при досудовому провадженні у кримінальних справах, незважаючи на запровадження «малої судової реформи» все ще залишаються достатньо поширеними. Неправомірні дії працівників міліції, як зазначається у нормативних актах МВС України, породжують у суспільстві обґрунтовану уяву, що у правоохоронній діяльності переважає репресивна спрямованість (Права людини в діяльності української міліції [за заг. ред. Мартиненко О.А.]. - 211. - Київ-Харків: Права людини, 2011 р. - 354 с., с. 11)

Переважаюча більшість науковців дійшли висновку про високий рівень латентності злочинів, пов'язаних з примушуванням давати покази, що унеможливає адекватне їх відображення в офіційній кримінально-правовій статистиці. Так, Ігнатов О.М. прямо зазначає, що найбільш латентну групу становлять саме насильницькі злочини, що вчиняються працівниками органів внутрішніх справ у зв'язку з службовою діяльністю (катування, примушування до дачі показань, перевиконання владі або службових повноважень, пов'язане з насильством тощо). (Ігнатов О.М. Насильницькі злочини, що вчиняються працівниками органів внутрішніх справ України: кримінологічна характеристика, детермінація та попередження: Монографія. - Х.: ТОВ «Вид-во «Формат Плюс», 2008. - 296 с., с Проведене О. А. Мартиненком дослідження засвідчило, що питома вага протизаконних дій, які мали всі ознаки «жорстокого поводження» і «тортур» становлять в середньому 28%. (Мартиненко О.А. Детермінація и предупреждение преступности среди персонала органов внутренних дел Украины: Монографія. - Х.: Изд-во ХНУВС, 2005. - 496 с., с. 183-184).

Підтвердженням цьому є той факт, що у 2011 році, наприклад, надійшло 2 937 заяв та скарг громадян на незаконні дії працівників правоохоронних органів. Однак вони засуджувалися здебільшого за злочини у сфері службової діяльності, а не за злочини проти правосуддя, відповідальність за які передбачена окремим розділом КПК (Права людини в діяльності української міліції [за заг. ред. Мартиненко О.А.]. - 211. - Київ-Харків: Права людини, 2011 р. - 354 с., с. 13).

З метою запобігання злочинам, які перешкоджають законному одержанню достовірних доказів та об'єктивних висновків у справі доцільно докорінно переглянути (ми поділяємо таку позицію) звітність слідчих та оперативних підрозділів, відмовившись від багаторічної практики оцінювання їх роботи за рядом таких показників, як рівень виявлення і розкриття окремих видів злочинів, кількості заведених і реалізованих оперативно-розшукових справ тощо, відсоток відмови суду в обранні запобіжного заходу чи перекваліфікації злочину у разі зміни потерпілим чи свідками своїх показів. Поряд з цим необхідно посилити обліково-реєстраційну дисципліну по заявах і повідомленнях про неправомірні дії в процесі провадження дізнання або досудового слідства та переглянути відомчі накази про порядок і терміни інформування органів прокуратури, оскільки у разі виявлення в діях працівників правоохоронних органів ознак злочину, їх розслідування згідно ст. 112 КПК (а відповідно і прийняття рішення у порядку ст. 97 КПК) має провадитися слідчими прокуратури.

Стимулюючим фактором застосування незаконних методів здобування доказів, зокрема,

визнавальних свідчень при проведенні дізнання та досудового слідства могло б стати облаштування в усіх правоохоронних органах спеціальних службових приміщень, обладнаних апаратурою аудіо-, відеозапису і законодавчо унормована заборона проведення будь-яких дій із затриманими (доставленими) поза їх межами.

У зв'язку з цим у новому кримінально-процесуальному кодексі доцільно, на наш погляд, передбачити пряму норму щодо невизнання доказами у справі будь-яких свідчень, в т. ч. і визнавальних, якщо їх здобуто і процесуально-закріплено поза межами таких службових приміщень. Порядок і умови ведення та зберігання таких аудіо- та відеозаписів достатньо унормувати відомчими наказами, а терміни зберігання (наприклад, до набрання вироком у справі законної сили після чого дозволяється їх знищення) - на законодавчому рівні.

У зв'язку з широким обговоренням практичними працівниками і науковцями впродовж тривалого часу проекту нового Кримінально-процесуального кодексу, продовжується і дискусія навколо удосконалення діяльності органів досудового слідства.

Слідчий апарат, який функціонує в державі, процедура досудового слідства мають цілий ряд недоліків і, дійсно, потребують значних трансформаційних змін. Цього вимагає Конституція України (п. 9 Перехідних положень розділу XV).

Після проведення так званої малої судової реформи суттєвих змін зазнав правовий статус сторони захисту, повноваження якого значно розширено в кримінальному процесі. Так, якщо раніше захисник вступав у справу, зазвичай, з моменту завершення її розслідування, то віднині, він може брати участь на самих початкових етапах досудового провадження.

У цьому контексті ряд науковців пропонують змінити акценти в дискусії щодо форм, способів і меж реформування досудового слідства. Зокрема, Б.В. Романюк, заперечуючи саму ідею ліквідації досудового слідства, як одного з інститутів у кримінальному провадженні, посиляючись на пункт 9 Перехідних положень Основного закону стверджує, що йдеться про формування «системи досудового слідства», а не системи органів розслідування чи дізнання тощо. А тому, на переконання Б. В. Романюка, всякі пропозиції щодо зміни форми досудового провадження, ліквідації інституту досудового слідства є такими, що не тільки вважаються не прийнятними, але й не відповідають Конституції

України. Захоплюватися формальними реформами з перестановками його місця у системі державних органів чи кардинальними змінами форми досудового провадження є безперспективним і неприпустимим. Досудове провадження є надто важливою стадією кримінального судочинства та не терпить будь-яких непередуманих експериментальних дій (Романюк Б.В. Удосконалення досудового провадження в Україні: [монографія] / Б.В. Романюк. - К., 2011. - 228 с., с. 176).

Зазначене, на наш погляд, не є безспірним. Разом з тим, ми підтримуємо висловлену в наукових колах пропозицію, що для комплексного вирішення проблематики подальшого удосконалення досудового слідства, в першу чергу, необхідно провести: поглиблений науково-практичний порівняльний аналіз досудового провадження в Україні та ряду країн з усталеною правовою системою з виявленням його як позитивних, так і негативних сторін; переглянути функціональні засади слідства; досягти реальної процесуальної незалежності та самостійності слідчого у проведенні слідчих дій та прийнятті процесуальних рішень; удосконалити та спростити процесуальну форму досудового провадження; переглянути норми кримінально-процесуального провадження, які стосуються стадії досудового провадження на їх відповідність європейським стандартам; сформувати нову модель слідчого, яка б

відповідала вимогам сучасного етапу розвитку кримінального судочинства; створити відповідні передумови матеріального та соціального забезпечення слідчого; вирішити питання про місце слідчого в системі державних органів і сформувати його структурну побудову (Романюк Б.В. Удосконалення досудового провадження в Україні: [монографія]/ Б.В. Романюк. - К., 2011. - 228 с., с. 175-222).

Однак вирішення вказаних питань, на наше переконання, має здійснюватися з урахуванням новел, що будуть запроваджені в кримінальному процесі з прийняттям нового КПК України.

Попри все вищевикладене ми дотримуємося думки, що базою для проведення реформи досудового провадження має стати саме вітчизняна форма досудового розслідування злочинів, безумовно, докорінно переглянута з урахуванням досвіду функціонування правових систем демократичних держав.

Визначальним при цьому мають бути не штучно сформульовані європейські стандарти, а багатовікова історія вітчизняного державотворення, менталітет українського народу і правова культура в суспільстві.